

Kivine ait, ei ole ust, ei akend, kraam om sisen, muidu ei saa kätte, kui pead lahkma (Rõuge). Foto: Viivika Siplane

Kevade algusest nii ja naapidi...

Vene sõjaväepäevilt meenub lugu, mis oleks äärepealt lõppenud suure kähmlusega. Nimelt kuulutas üks vene poiss 1. märtsi hommikul, et kevad on alanud. Sellest algas suur vaidlus, kus ühel pool olid Baltikumist aega teenima tulnud poisid ja teisel pool kõik ülejäänud. Ei aidanud põhjalikud seletamised öö ja päeva pikkusest, maa liikumistrajektorist ega päikese kaldenurgast. Peale jäi ikkagi, et kevad algab 1. märtsil ja kestab täpselt 31. mai südaööni.

Millal siis ikka algab kevad? Kevade algust võib määrata mitmete kriteeriumite järgi. Kõige levinum ja tuntum on lugeda kevade alguseks päeva ja kellaaega, kus öö ja päeva pikkus on täpselt võrdne. Seda nimetatakse **astronoomiliseks kevade alguseks**. Käesoleval aastal oli see 20. märtsil Eestis kell 11.37.

Kliimaatilise kevade alguseks loetakse aega, kus ööpäeva pidev keskmine temperatuur tõuseb üle +5 kraadi. Seda loetakse ka vegetatsiooniperioodi alguseks looduses.

Kõige huvitavam on siiski **fenoloogilise kevade** alguse määratlemine. Fenoloogiline eelkevad ehk kevadtalv meie laiuskraadil algab tedre- ja metsisemänguga, varakevad kaskede mahlajooksuga, päriskevad vahtra õitsemisega või pääsukeste saabumisega. Mida siis pidada selleks kõige õigemaks kevade alguseks? Vastus peitub meis enestes. Lihtsalt mingil momendil

tunned, et kevad on saabunud. Olgu selle märgiks esimesed saabunud kuldnokad, esimesed õietolmu kandamitega tarru naasvad mesilased, esimesed läbirändajad sookured või lihtsalt ninasõõrmeid köditav see müstiline kevadehõng.

Ilusat kevade jätku!

Mati Urbanik Värtemäe talust

-
- Järvede arengust ja kalastikust
 - Rebasemõisa ja Mäekonnu vaatetornidest
 - Üraskikollete kaardistamise tulemustest
 - Kooskõlastust vajavad tegevused rahvuspargis
 - Vanad küla- ja talunimed Kaika kandis
 - Meenutades Astra talu Virvet ja Tarupedäjä talu Viivit
-

Järvede ontogenees ehk areng ja muutused kalastikus selle taustal

Hink. Foto: Arvo Tuvikene

Ontogenees on elusa organismi areng sünnist surmani. Inimese kui liigi puhul saame seda protsessi ka täpselt dateerida: see on ajavahemik sünnitunnistusse kantud ja hauakivile raiutud kuupäevade vahel.

Väga tinglikult saame jälgida ka meie järvede arengut sünnist surmani, kuid ajalised mastaabid on hoopis teised, mõõtühikud aastasajad ja – tuhanded. Meie järved on tekkinud pärast jääaega ja seejärel, läbides mitmeid staadiume on praeguseks jõudnud üsna kindlalt vanaduspõlve. See ei tähenda aga, et nad kohe-kohe surevad.

Meie klassikaline kalapüügiveekogu on rohketoiteline ehk eutroofne väikejärv, mille pindala on 40-70 ha, sügavus 3-6 m ja kus veekiht on ühtlaselt segunenud. Viimase puhul ei erine veenäidud pinnalt või põhjast mõõtes enam kui ühe kraadi võrra. Nende kalastikus on esindatud kuni tosin kalaliiki, valdavalt karpkalalised, lisaks peaaegu alati ahven ja haug ning harvemini koha.

Põhjapoolkera parasvöötme järvede arengu klassikaline teooria kujunes välja möödunud sajandi seitsmekümnendateks aastateks. Selles kirjeldatakse järve muutumist pärast jää sulamist tekkinud vähetoitelistest seisuveekogudest kesktoitelisteks ja nende muutumist peamiselt lämmastiku ja fosfori sisse kandumise mõjul rohketoitelisteks või siis ülirohketoitelisteks. Kõiki neis iseloomustab kindel kalastik.

Oligotroofseid ehk vähetoitelisi järvi meil Eestis otseselt tänapäeval ei olegi. Neid leiab Skandinaaviast, Šotimaalt ja mujaltki. Tinglikult kuuluvad meie järvedest nende hulka Viitna Pikkjärv, Uljaste ja Nohipalu Valgjärv. Kui mujal elavad nendes

põhiliselt lõhelised: järvelõhe, järvelõhe vormid, paaliad ja siiad, siis meil mudamaim, ahven, mõnes ka särg. Lõhilastele meie järvede hapnikutingimused ei sobi, vaid siiad ja räabised on suutelised mõnes elama. **Kesktoiteliste järvede kalastikus** domineerivad ahvenlased, meil kasvavad nad hästi neile sobivates elupaikades, näiteks orujärvede kaldavööndi nõlvadel. **Rohketoitelistes järvedes domineerivad** karpkalalised: tavalisemad on särg, nurg, latikas, viidikas ja linask.

Järvede kalastikus toimuvad pidevalt muutused, kuid need ei ole väga kiired. Kiireid muutusi meie tingimustes võivad põhjustada talvised ummuksisse jäämised, suvised vee õitsemised, koelmualadel kudemist mõjutavad kiired muutused (veetaseme kõikumine, veetemperatuuri kõikumine mais). Pigem on need harvemini esinevad nähtused. Kalastiku uuringuid tehakse siseveekogudel küll kõikjal, kuid peamine tähelepanu on suunatud kalamajanduslikult olulisematele, väiksematel toimuvad need üksikute ning rohkem juhuslike katsepüügi kordadena. Paljudele järvedele ei võimalda aeg, raha ja muude ressursside nappus meil kunagi jõuda. Püügitsüklite vaheline periood on tavaliselt 5-7 aastat: just selle ajaga arenevad meie olulisemad kalaliigid koorunud vastseest suguküpseks ning koevad esmakordselt, andes elu uuele põlvkonnale.

Eelnimetatud ajaperiood tagab väikejärvedes mingisugusegi retrospektiivi kalastiku muutuste jälgimisel, kuid ei ole võrreldavgi näiteks Peipsil või Võrtsjärvel toimuvate iga-aastaste seirepüükidega. Karula järvede puhul on meil rohkem teadmisi Ähijärve ja Kõstrejärve kalade kohta. Ubajärve püükide tulemused kajastavad selle aasta seisundit ja tänaseks on mingisugused muutused toimunud. Nende ulatuse ja mõju kohta ei saa aga midagi öelda.

Ähijärve iseloomustab kohapopulatsioon, mille hetkeseisu saab hinnata rahuldavaks. Nagu sarnastele veekogudel (Aheru, Pangodi), kus toimub harrastuslik nakkevõrkudega kalapüük, on ka Ähijärvel märgatav 10-12 aastase perioodi järel teatav koha arvukuse vähenemine. See ei ole ühetähenduslik ning selle tavaline põhjendamine ainult püügisurvega on ekslik. Kaladele iseloomulik plastilisus tagab neile piisava ellujäämise muutuvates oludes. Kohapopulatsiooni seisundi

parandamiseks oleks hea meie kohajärvedesse iga kümneni järel täiendavalt noorkalu asustada, praegu see tegevus aga prioriteetne ei ole.

Karula järvede tulevik ei erine meie väikejärvede tulevikust: järgmistel aastakümnetel saab otsustavaks kui suurt mõju avaldavad nende elustikule muutused meie kliimas. Põua-aastad tekitavad madalaveelisust (seda oleme märganud kõikjal meie veekogudel), see mõjutab kaldapiirkonnas elutsevaid kalaliike, kes kaotavad elupaiku. Suurvee puudumine vähendab oluliselt haugi ja latika kudemistingimusi, mis tähendab tulevikus nende liikide saakide vähenemist.

Kas järvede arengut saab tagasi pöörata ehk siis rohketoitelisust muuta mesotroofses suunas. Sellist rahaliselt kallist tegevust on ette võetud Šveitsis ja veel mõnes „riikas“ riigis, kus Alpi järvede eutrofeerumist on peatatud. On teostatud ka järvede biomanipulatsiooni programme, kus näiteks veekogu põhjal toituvate karpkalalaste väljapüügi

saab nendes vähendada fosfori koormust. Paraku on need tegevused tulemuslikud vaid järjepideval rakendamisel, ühekordselt rakendamisel aga tagasipöörduvad.

Lõpetuseks on järvedes elavate kalade kohta palju küsimusi vastamata. Toome mõned näited: miks meie tavaline kala särg ei ela Saaremaa Karujärves? Koha, kelle tavaline elupaik on ikka vähemalt 50 ha veekogu, elab samas edukalt Kaarnajärves, Juusa järves, Kuningvere järves, millede pindala on paarkümmend hektarit?

*Teet Krause,
Tartu Ülikooli Eesti mereinstituudi ihtüoloog*

*Arvo Tuvikene,
Eesti Maaülikooli limnoloogiakeskuse vanemteadur*

Rebäsemõisa ja Mäekonnu vaatetornidest

Eelmisel aastal alanud

Rebäsemõisa vaatetorni

rekonstrueerimistööd jätkuvad kevadel. Märja pinnasega on tornile ehitustehnikaga ligipääs raskendatud ja ehitustööde kulg sõltub suurel määral ilmast. Torni

valmimistähtajaks on

määratud käesoleva aasta augustikuu.

Mäekonnu vaatetorni rekonstrueerimise hankeprotsess on alanud ja valmimistähtaeg sõltub selle kulgemisest. Kevadel 2020 toimus RMK ja Keskkonnaameti töötajatega ühine arutelu Mäekonnu torni tuleviku teemal. Jõuti ühisele otsusele, et hetkel on kõige parem lahendus olemasolevale vundamendile sama projekti järgi uue vaatetorni rajamine.

*Merike Tsimmer,
RMK Karula külastuskeskuse teabejuht*

- 17. jaanuar "Kasvata endale ise lillede ja aiaviljade seemned."
- 14. veebruar "Lihtne aiakujundus ehk kujundame ja joonistame oma aia plaani."
- 14. märts "Oma pere aiaviljakasvatuse ja tubased külvid."
- 11. aprill "Puude ja põõsaste lõikamine ja hooldus."
- 9. mai "Permakultuur ehk püsiaiaandus – muld sinu aias. Rajame kuhik- ja kõrgpeenraid."
- 13. juuni "Praktilised tööd aias: aia hooldamisvõimalused, seemnekasvatuse, püsikute paljundamine, istutus- ja külvitööd."
- 11. juuli "Maitse- ja ravimtaimede kasvatamine, kogumine, kuivatamine, säilitamine, kasutamine."
- 8. august "Tomatid ja tsillid. Kokkame Mehhiko moodi. Tomati pärandsortide degusteerimine."
- 12. september "Kartulid ja õunad. Kokkame Eesti moodi. Määrame ja degusteerime kartuleid ja õunu."
- 10. oktoober "Sügistööd aias: sügiskülvid, seemnete kogumine, saagi koristus."
- 14. november "Seemnevahetus. Seemnete puhastamine ja säilitamine. Sordipuhtus."
- 12. detsember "Matk aia taha Karula mägede vahele. Suitsusaun ja Mehhiko õhtusöök Vanaema aia viljadest."

Õppepäevad viib läbi Vanaema Aed aednik Tiia Morfin ja toitu pakub Leno Morfin.

Täpsem info: vanaemaaed@gmail.com või sõnum fb lehel "Vanaema Aed ja Leno Takobaar"

Üraskikollete kaardistamise tulemustest

Kuivanud puude grupid on näha ringiga märgitud alal. Foto Keskkonnaameti tellitud aeropildistamiselt.

Sügisese Tarupettäis kirjutasime, et Keskkonnaamet tellis eelmisel suvel aeropildistamise kuuse-kooreüraski kahjustuste ulatuse hindamiseks. Kõikidest kahjustustest metsateatistega Keskkonnaameti ei teavitata, samuti ei algatata metsakaitse-ekspertiisi kaitseala range kaitsega võõndis, seega puudus ülevaade kahjustuste ulatusest sihtkaitsevööndites ja reservaatides. Teiseks eesmärgiks oli välja selgitada, kas kaitsealad levitavad kuuse-kooreüraskeid.

Ortofotodelt olid väga hästi tuvastatavad kuivanud kolded ehk sisuliselt oli võimalik tuvastada iga kuivanud puu. Kuivanud puude grupid on fotol näha ringiga märgitud alal. Koldena võeti arvesse alad, kus oli vähemalt 10 surnud puud. Väiksemad kolded ja üksikpuudega alad jäeti kaardistamata, kuna eesmärgiks oli tuvastada suuremad kahjustuskolded. Keskmine kahjustuskolde suurus on 0,22 ha, suurim kolle on 16,7 ha ja see asub Karula rahvusparki Palu-Labassaarõ sihtkaitsevööndis. Enamus koldeid olid suhteliselt väikesed. Karula rahvusparkis oli selliseid alasid 183 hektarit, mis moodustab 2,1% kõikidest Karula rahvusparki metsadest. Karula rahvusparki kuusikutest on kahjustuskolletega 28,2% (kuusikud, kus kuuse osakaal on vähemalt 60%).

Kokkuvõtteks võib öelda, et kaitsealadel on kollete hulk seda suurem, mida rangem on kaitsereežiim. See on ka igati loogiline – mida leebem kaitsereežiim, seda rohkem on võimalusi tormikahjude ja värskete üraskikollete likvideerimiseks eri raieviisidega ning kuuse-kooreüraskile soodsate levikutingimuste

vähendamiseks. Sihtkaitsevööndites ja reservaatides tormimurdu ei koristata, tormi kahjustatud metsad pakuvad aga kuuse-kooreüraskile soodsaid levikutingimusi.

Väljaspool kaitsealasid olevates majandusmetsades olevad kahjustuskolded moodustavad 0,09% lennuala majandusmetsadest. Põhjus, miks väljaspool kaitsealasid on üraskikahjusid kordades vähem, on ennekõike asjaolu, et seal likvideeriti tormi poolt kahjustatud puistud ning kuuse-kooreüraskil ei olnud nii soodsaid levikutingimusi.

Küsimusele, kas kaitsealade range kaitsereežiimiga alad, kust tormimurdu ja värsked üraskikoldeid ei koristata, levitavad kuuse-kooreüraskeid kinnitust ei leitud. Lennupilt ei kinnitanud, et kaitsealadelt levivad kahjustuskolded üle kaitseala piiri majandusmetsadesse, kuna vahetult kaitseala piiri läheduses olid vaid üksikud kahjustuskolded.

Keskkonnaamet võrdles ka perioodil 2016–2020 kõikide Eesti kaitsealade lähiümbruses (500 m) teostatud üraskikahjustuste ekspertiiside mahtu mujal majandusmetsades teostatud ekspertiisidega. Analüüsist selgus, et ekspertiiside ja kahjustuste maht on nendel aladel sarnane – see kinnitab, et kaitsealade läheduses asuvad metsad ei ole üraskiga rohkem nakatunud kui ülejäänud Eesti osas.

Keskkonnaamet jätkab 2016. aasta tormialadel kuuse-kooreüraski seirega ja annab vajadusel metsaomanikele soovitusi üraskikahjustuste likvideerimiseks.

Tiina Jüris, metsanduse juhtivspetsialist

Milliseid tegevusi, kellega ja kus kooskõlastada Karula rahvuspargis?

Kevad on ikka see aeg, kus hakatakse planeerima kõiksugu ehitus-ja renoveerimistöid – küll vajab mõni ammu lagunenud hoone lammutamist, tahaks võtta ette saunaehituse, peas käivad mõtted tiigi süvendamisest, loomadele on vaja varjualust jne. Et hilisemaid ebameeldivusi vältida, siis väike meeldetuletus.

HOONED JA RAJATISED – kas kemmergu ehitamine vajab kooskõlastamist?

Suuresti on reegel selline, et teatud suurusest alates tuleb kõik, mis hoonete ehitamist, laiendamist, rekonstrueerimist ja lammutamist puudutab **kooskõlastada kohaliku omavalitsusega. KOV omakorda kooskõlastab kaitsealavalitseja ehk Keskkonnaametiga.**

Üldised nõuded ehitusteatis, ehitusprojekti ja ehitusloa kohustuslikkuse kohta tulenevad ehitusseadustikust, rahvuspargis on aga veel rida erisusi, mis tulenevad rahvuspargi kaitse-eesmärgist.

Kooskõlastamise vajadus kohaliku omavalitsusega:

HOONE	Püstitamine	Ümberehitamine	Lammutamine
Ehitisealuse pinnaga 0–20 m ² ja kuni 5 m kõrge elamu või elamu teenindamiseks vajalik hoone (näiteks puukuur)	KOV-is kooskõlastamise vajadus puudub, kuid vt allpool rahvuspargi erisusi	KOV-is kooskõlastamise vajadus puudub	KOV-is kooskõlastamise vajadus puudub
Ehitisealuse pinnaga 0–20 m ² ja kuni 5 m kõrge mitteelamu, (pole elamu abihoone, vaid on täitsa omaette)	Ehitusteatis	Ehitusteatis	Ehitusteatis
Ehitisealuse pinnaga 20–60 m ² ja kuni 5 m kõrge	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis	Ehitusteatis ja ehitusprojekt
Ehitisealuse pinnaga 0–60 m ² ja üle 5 m kõrge	Ehitusluba	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusluba
Ehitisealuse pinnaga üle 60 m ²	Ehitusluba	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusluba
Avalikkusele ligipääsetav eratee	Ehitusluba	Ehitusluba	Ehitusluba
Avalikus veekogus kaldaga püsivalt ühendatud ehitisealuse pinnaga kuni 10 m ²	Ehitusteatis	Ehitusteatis	Ehitusteatis
Avalikus veekogus kaldaga püsivalt ühendatud ehitisealuse pinnaga üle 10 m ²	Ehitusluba	Ehitusluba	Ehitusluba
Kinnistu veevärgi – ja kanalisatsioonitorustik (sh abiseadmed), v.a kui selle kohta kehtib hoone või muu rajatise ehitusluba	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis
Kogumismahuti, kogumiskaev või septik iseseisva ehitisena	Ehitusteatis	Ehitusteatis	Ehitusteatis
Reoveepuhasti, jõudlus alla 5 m 3 ööpäevas	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis

Salvkaev	Ehitusteatis	puudub	ehitusteatis
Puurkaev, tootlikkus alla 10 m ³ ööpäevas või kuni 50 inimest	Ehitusluba	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusteatis ja ehitusprojekt
Veehoidla (tiik)	Ehitusluba	Ehitusteatis ja ehitusprojekt	Ehitusluba

KAITSEALA ERISUSED:

Rahvuspargis ei pea luba küsima piiranguvööndis:

1. kuni 15 m² ja 4 m kõrguste sõrestikkonstruksiooniga abihoonete ning alla 4 m kõrguste rajatiste püstitamiseks olemasoleval hoonestusalal.
2. karjaaedade ja kuni 15 m² suuruste ja 4 m kõrguste põllumajandusotstarbega sõrestikkonstruksiooniga hoonete püstitamiseks põllumajandusmaal.

Muude rajatiste ehitamiseks on vajalik kaitseala valitseja nõusolek.

Suuremate ehitiste puhul saab kaitseala valitseja kaaluda:

1. uute hoonete püstitamist kinnistu olemasoleval hoonestusalal ja algsetel taluõuekohtadel.
2. põllumajandusotstarbega väikehoonete püstitamist põllumajandusmaal järvekaldast kaugemale kui 100 meetrit.
3. Hoonete väliskonstruksiooni muutmist, kui see puudutab katuse viilkatuseks ehitamist, tuulekoja ehitamist, hoonete esialgse välimuse taastamist, samuti kaitse-eesmärgile mittevastavate hoonete lammutamist ja ümberehitamist ning lagunenenud hoonete lammutamist ning rekonstrueerimist.

Sihtkaitsevööndis on kaitseala valitsejal võimalik ehitustegevustest kaaluda olemasolevate rajatiste hooldustöid (välja arvatud maaparandussüsteemid), õppe- ja matkaradade jaoks vajalike rajatiste püstitamist ning sõltuvalt kaitse-eesmärgist mõnedes vööndites ka põllumajandusotstarbega väikerajatiste püstitamist, liinirajatiste rajamist ning eesvoolude hoiutöid.

SAUNATIIG ON KASVE TÄIS – MIDA TEHA?

Enne kui kopamehele helistad, võta kindlasti ühendust kaitseala valitsejaga, et planeeritud tegevus kooskõlastada (Pille Saarnits, tel 5233848, pille.saarnits@keskkonnaamet.ee).

Tiikide, lontsikute ja kraavide puhul saab lubada:

1. talukompleksi juurde kuuluva kuni 0,1 ha suuruse tiigi rajamist;
2. kuni 1 m sügavuse kahepaiksete kudemisveekogu rajamist;
3. üksikkraavi rajamist eluasememaale;
4. olemasolevate tiikide puhastamist;
5. talukompleksi juures olevate kraavide laiendamist kuni 0,1 ha suurusteks tiikideks ja loodusliku veerežiimi taastamist;

Ülejäänud juhtudel on maaparandussüsteemide ja veekogude rajamised ning veekogude veetaseme ja kaldajoone muutmised keelatud.

KARJATAMINE VEEKAITSEVÖÖNDIS

Lähenemas on aeg kui saab loomad karjamaale lasta. Kui sinu karja suurus on vähemalt 10 loomühikut, siis pead veekogude veekaitsevööndis karjatamisest Keskkonnaametit kevadel teavitama. Seda saab teha veeinfosüsteemi *Veeveeb* vahendusel enne karjatamisperioodi algust. Abi saab Keskkonnaameti veespetsialistilt (Valga- ja Võrumaa spetsialist on Anu Holvandus, tel 5694 9046).

*Pille Saarnits,
Keskkonnaameti looduskasutuse osakonna vanemspetsialist*

Tuhka talu. Foto: Urmas Koemetsa erakogu

Järgnevates Tarupettäi numbrites saab lugeda küla- ja talunimed kujunemisest Vana-Antsla mõisa maantee ääres, mis kulgeb Karula kihelkonna keskuse Lüllemäe ja idapoolseima koha Litsmõtsa vahel.

1685. a ülevaatekaardil on siin näha tihedat lapitekki põlispõllumaast-alemaast ja talude katkematut rida. Sellest reast lõuna pool olid muidugi talud Ähijärve ääres, Koemõtsas ja Aruküläs, aga üldiselt lõppes Vana-Antsa mõisa lausaliselt asustatud maa just selle reaga tänapäevase Kaika kandi kuplite vahel.

Vanim kirja pandud kohanimi siit kandist on vakuse nimi *Yldemittze* 1386. aastast. Siis on Elsbe von Uexküll saanud päranduse jagamisel uue mõisa *Oyl* ja küla nimega *Oyl* (arvatavasti Jaugamõisa ja Oekülä). Muuhulgas jäi Elsbele õigus välja valida ja saada endale 19 adramaad vakuses *Yldemittze*, mille teine osa läks Hermann ja Margarethe von Uexküllile. 1419. aastal on samade maade tagasisiirdumisel Hermann poegadele mainitud vakust *Uldemetze* (**Ülemõtsa*) ja selle külasid *Korbe*

(kadunud kohanimi Rimmi kandis) ning *Jegenpere* (*Jõeperä*). *Jõeperä*/*Jõepera*/*liperä* küla nimi on üheselt motiveeritud loodusest, see on koht (*perä*), kuhu jõuab lõpuks välja Mustjõe mööda ülesvoolu tulles. Kasutatud on ka nime varianti *Jõeveere*, nt 1644 *Dorff Jöwere*.

Kogu vaatlusalune taluderida ei kuulunud *Jõeperä* küla alla. Näiteks Poola ajal 16. saj lõpus on talupoeg *Jurgi Mendik* üles loetud Ähijärve küla all. 1627. a revisjonis on kirjas *Jeper Kuella*, *Tammist kuella* (vrd mäenimi Tammismägi) ja *Wehust Kuella*. Revisjonis on jälle ära tuntav talupoja nimi *Mennicke Marcus*. Mändiku ümbruse kohanimi **Vihuste(valla)* (1638 *Wehustewalda kyllo*, *Wihustwaldakyllo*) kadus 17. sajandi lõpuks, kui pandi kirja *Mendika by 'küla'*.

Kui Mändiku talunime lugu algab Poola ajast, siis teiste vanade talunimed algus nende praegustes asukohtades on hilisem.

Tiksi

1685. a kaardil on talukoht olemas. 1688. a revisjonis on kirjas *Mendick diedrich Tidt*, vakuraamatus *Mendicka dierich Tiet*. Tiksi nimi hakkab äratuntavaks muutuma nt 1744. a revisjonis: *Mendika itzt Titze Hinrich*. 18. saj revisjonides oli tavaks kirjutada esmalt rootsiaegne ja seejärel praegune (*itz*) nimi. Vakuraamatus 1744 on see veel selgem: *Auf Mendick Diedrich Tiedts Land Mendick Titze Hinrich*. Nii selgub, et kuigi üldjuhul on Tiksi kohanimena ja Tiks perekonnanimena tulnud lühenemisest *Benediktus* > *Bendix* > *Dix*, on siin taustal hoopis Dietrichi hüüdvorm *Tiits*.

Selgelt on Tiksi nimi välja kujunenud 1805. a vakuraamatus: *Tixi Isack*. Vana-Antsla mõisa kaartidel 19. sajandist on talurühma nimi *Tiksi* ja krunditud talu nimi *Nr. 39 Tiksi Peter*.

Uuel ajal on Tiksi talu tuumik saanud täiesti uue nime *Nõiamaja*. Maade jagamise kirjul kaardil leidub metsatükke nimega *Tiksi* ja *Tiksimetsa*, põllutükke nimega *Tiksinurme*, *Väike-Tiksi* ja *Linnukmäe-Tiksi*, leidub ühe uue majapidamise katastrinimi ja ametlik aadress *Tiksi*.

Mikilä

1685. a kaardil on talukoht olemas. Mikilä järve nimi sellel kaardil *Uigast Lacus* viitab kadunud külanimele **Vihuste ~ *Viiaste*. 1688. a revisjonis on kirjas *Mendicke Michel*. See Mikel – sest just nii rootsiaegse peremehe eesnime *Michel* hääldati – ongi kohanimele aluse pannud. 1744 *Mendika Michel Jacob* – **Mendiku Mikilä Jakob*. 1782. a hingeloendis on peremees *Mickele Mert*. Mõisa maakirjade pruugis see nimi siiski veel ei juurdunud. 1805. a vakuraamatus oli kaks talu *Weike Mendik: Hindrick* ja *Weike Mendik: Rein*. Küll anti siin kandis (Mändikul ja Sibulal) 1820. aastatel perekonnanimi *Mikal* Mikilält pärit olemise alusel. Kaardil talukruntide nimedega on *Nr. 75 Weike Mendiko Ferdi* ja *Nr. 76 Weike Mendiko Hans*. Tänapäeval kannab Ferdi koht katastrinimena rahvapärast nime *Mikila*. Hansu koht kannab katastris vanadest dokumentidest pärinevat nime *Väike-Mändiko*.

Mändiku

Väga vana talurühma nimi käibis 17.–18. sajandil ka külanimena. 1592 *Jurgi Mendik*, 1627 *Mennike Marcus*, 1638 *Mendick Marcus*. 1685 on talukoht olnud praeguse Suure-Mändiko kohal, talu ja Jaanimäe vahel on olnud paisjärve lüüs. 1688. a revisjonis on kirjas poolemehed *Mendick Thomas* ja *Pilli Jorgen*, 1758. a vakuraamatus on kahe eri lisanimega rootsiaegse mehe maal Mändiku Juhan ja Jaan.

Mändiku nime tuleks kõrvutada Karula mõisa Tinu talude ajaloolise nimega Mendu (*Mendo*). Pikem nimi sisaldab keskalamsaksa keelele omast *k*-liidet (**-ken*), lühemas nimes on see asendunud läänemeresoomeliku hellitusliitega *-o*. Kirjapildi poolest on sarnased ka Mõniste nime vanimad kirjakuju *Mendis* ja *Mendes* 15. sajandist. Mändiku nime on otstarbekas võrrelda vanasaksa isikunimedega *Ment(e)*, *Menthe*, *Menn*, *Menne*. Pikemalt Eesti kohanimeraamatus

<https://www.eki.ee/dict/knr/>, märksõna *Mõniste* all.

1805 oli vakuraamatus kolm talu – *Sure Mendik: Johan*, *Sure Mendik: Peto* ja *Sure Mendik: Andrus*. 19. sajandi mõisakaardil on neli krunditud talu: *Nr. 71 Mendiko Karli* – tänapäeval Tuhka, *Nr. 72 Mendiko Schulland* – esialgse koolitäre, mitte õigeusu kiriku kooli maa, *Nr. 73 Suur Mendiko Karli* – tänapäeval Suure-Mändiko, *Nr. 74 Suur Mendiko Hindrik* – tänapäeval Ala-Mändiku.

Rahvapäraselt on kahte kõrvuti paiknevat vanatalu kutsutud Mäe-Mändiku ja Ala-Mändiku. Uus talunimi *Tuhka* on võetud kunagise peremehe hüüdnime *Tuhkats* järgi. Tuhkatsi maast on eraldatud ka Kaika kiriku, koolimaja ja surnuaia maa. Kunagisest varasemast koolitäre maast on saanud maaüksused *Mändiku-Raivo*, *Nõlvaku* ja *Sandisaare*. Mäe-Mändiku maast on eraldatud kohad *Kaaramäe* ja *Karjakingu*, mille nimed on antud looduse (maaviljeluse) järgi.

Järgneb...

Evar Saar, Võru Instituudi teadur

Rahvuspark on siia loodud kaitsmaks siinset loodust, maastiku ja kultuuripärandit. Ja ka siinset elulaadi ja elanikke. Ilma aastasade pikkuse inimasustusest ei oleks sinne eluolu ja loodus sugugi selline nagu me praegu näeme ja armastame. Iga siin elav ja tegutsev inimene mõjutab ümbritsevat keskkonda ning kannab endas hindamatuid oskusi, mälestusi ja teadmisi. Iga sellise inimese kaotus on korvamatu kaotus ka meie kultuurile ning pärandile. Seekord peame meenutama kahte kallist inimest, kes meie seast igaveseks lahkunud. Meenutades Astra talu Virvet ja Tarupedäjä talu Viivit teame, et nende teadmised ja oskused on paljuski edasi antud ja elavad edasi. Nii see peabki olema.

Virve 2006. Ähijärve ääres ketramist õpetamas
Foto: Karula rahvuspargi fotokogu

Meenutades Virvet

Virve on sündinud Osula kandis. Ähijärvele tuli ta 1968. aastal. Kohe alguses oli näha Virve töökus ja sobivus külaellu. Käsitöö oli üks tema meelisasi ja oma teadmisi jagas lahkelt teistega. Ta oli hea suhtleja ja kokanduses lahtise käega. Kõik suuremad peod – matused, pulmad, sünnipäevad, kus üle 100 inimese - alati olid toidud tehtud ja Virve abiks igale perele. Laud pidi olema kaetud nii, et klaasid ja taldrikud nagu sõdurid reas. Virve oli soe ja sõbralik, aga võis olla ka kriitiline. Imestasin alati, et 85-aastane oli kursis nii moe kui poliitikaga ja läks uuendustega kaasa. Viimane kõne Virvega oli enne tema lahkumist. Ta ütles, et homme ütlen sulle kuidas kududa vaalasaba mustrit, võta ja märgi üles.

Homset talle ei tulnud, õpime teises ilmas.

Erika Saaron Järvesaarõ talust

Posti Virve mälestuses

Mulle jäas Virve miilde innekõkke köödüssin hobessidega. Kolhoosiaigu oll näide man kolhoosi hobesetall ja Virve miis Alfred oll tallimiis. Ma sai Posti-pere naabris 1982, tuudaigu inämb talli ja hobessit es ole. A ku ma aasta ildamba hindäle mõtskunnast noore hobese võtse ja naksi tuud vällä oppama, sis oll Alfred nõu ja jõuga abis. Hobesel oll edimäne oppus ja mul oll edimäne oppamine ja vana ja targa mehe abi kulusi väega är.

Seosama hobene Toku elli puultõist aastat Virve puul juba hulga aastit ildamba, ku ma mere pääl olli. Alfredit sis inämb es ole. Tuust aast om meelen Virve jutt, kuis üte Ähijärve veeren suvitaja suur pini oll hobesele kallale lännü, Toku oll hinnäst suure hirmuga ketist valla tõmmanu ja är pagenu. Sis sai Virve hobese lõpus kätte mu kotust Liivakingult – tuu oll sis Toku jaos iks kõge kimmämb varjupaik, kohe är paeda.

Peris viimätsil aastil kävemi tõnekõrd Virve puult läbi sis, ku hobessidega ratsutaman kävemi. Virvel oll tuust alati hää miil. Mu perämise mälestüse Virvest ommaki säändse – Virve om juba aknast mi tuleki är nännü ja tule meile vasta, hobesside jaos om leib üten võetu ja Virve latselatse tahtva kõik ütshaaval uma käega hobesele leibä anda.

Kaido Kama Liivakingu talust

Virve elab edasi

Kui meie pere Ähijärvele 2004. aastal elama kolis, siis võtsid külaelanikud meid rõõmuga kantseldada. Eriliselt on meelde jäänud Tõnu, Aino ja Virve. Kui oli tarvis nõu, abi või lihtsalt mannergutäis piima – neilt sai ikka abi. Ja alati leidsid nad aega rääkida. Seda tarkust, mis neilt pärit, on terve koorem. Tõnu lahkus esimesena, siis oli Ainol aeg, nüüd ei ole enam ka Virvet...

Virve jagas heal meelel omi teadmisi, mälestusi ja kogemusi. Pea iga kord, kui Ähijärvel põllutöid olen tegamas, on üks mõnus sirutuspaus Astra talu õuel olnud päeva lahutamatu osa. Koos jutuaamisega heinateost nüüd ja vanasti, hobustest, kündmistest ja kogu elust-olust. Nii see pärand ju päranduma peabki.

Veel sügisel rääkisime Lilianiga, et võiks teha piima ja piimapärandi päeva kohalikele noortele, et kuidas ja kust piim tuleb ja mis sellest teha saaks. Et meil on ju veel kohalikku piima ja Virve... Õnneks on Virve oma piimateadmisi ka edasi andnud ja need ei ole kadunud. Ka hoburakendi rakendamiseks õpetas Kaido mulle kunagi esmalt asjad võro keeles selgeks, et muidu ei mõista ma Virvelt saadud õpetusi.

Ja selle teksti kirjutamise ajal vuriseb minu kõrval vakk – Olivia ketrab. Seegi on osa Virve tarkusest, mis kuhugi ei kao.

Virve on lahkunud, aga Astra talu korstnast tõuseb ikka külmadel talvapäevadel suitsu. Ja keegi võtab hommikul hobese ja trengi ja vehmred ning tehakse ise kohupiima ja sõira. Vokid ketravad lambavillast peent lõnga, mis saab Virve mustrite järgi kudumiteks. Virvega ei saa enam maja ees päikesepaistes juttu ajada, aga ta elab meie teadmises ja tegemistes edasi.

Mats Hallimäe talust

Meenutades Viivit

Tarupedäjä talu Viivi, Kargaja Viivi, Visnapuu Viivi, tädi Viivi, meie kõigi Viivi läks veebruaris oma sünnitalust Kolski külas igavikuteele.

Ometi jääb ta alatiseks meiega, sest andis meile mõõtnatult palju – andis oma headuse ja tarkuse.

Viivi oli nagu meie kõigi ema, seda kinnitavad küllap nii tema enda tublid pojad kui kõik siitkandi lapsed, suured ja väikesed. Oma pere kõrval oli tal alati aega ja südant kõigile teistele. Põlvkond põlvkonna järel õppisime tema kõrval käsitööd, talutööd, metsatööd, mistahes tööd. Kuidas pesta oma sokke, kuidas rääkida viisakalt õpetajaga, kuidas istutada metsa, kuidas praadida pannkooke, ehitada onni, sauna, paadisilda. Kuidas tikkida, kududa, kasvatada lapsi, suhelda ametnikega, sööta loomi, parandada masinaid ja oma suhteid, kuidas elada. Ja seda kõike rõõmsalt ja loomulikult nagu ainult Viivi seda oskas.

Viivi vaprustest ja töökusest läbi küüditamise ja kolhooside aja saavad kindlasti rääkida minust kauem ilma näinud inimesed. Oma kümnenda sünnipäeva võttis Viivi vastu metsas lumele laotatud kuuseokstel, sest märtsiküüditamine jälitas just tublimaid taluinimesi. Hilisemast ajast olen kuulnud lugusid, kuidas ta kolhoosi lehmadele kodust süüa viis ja majandi juhtkonnale sirge seljaga oma arvamuse välja ütles, kui inimesi või loomi ebaõigalselt koheldi. Loomad pidid olema söönud, lastel õppetükid korralikult tehtud, sülditeol lihatükid kandilised ja leemeke selge. Ja Õdri järve äärsed metsad niimoodi istutatud, et kui männitaimekest tukast sikutad, siis see maa seest välja ei tule. Ja samas jõudis ta mängida lastega, minna tantsima, õppida uusi oskusi, teha käsitööd ja olla kõigi jaoks alati olemas.

Minu esimesed mälestused Viivist jäävad kahekümne aasta taha, kui esimest korda oma esivanemate majakohta vaatama tulime, et siia endale kodu rajada. Viivi rassis parajasti koos suguvõsaga naabruses omaenda esivanemate krundil majaaset koristada, saagis ja kaevas, tassis ja põletas. Ja niimoodi, väga “viivilikult”, tööriietes, tööhoog sees ja lai naeratus näol, ta meie ellu sisse astuski. Tuli kiirest hetkest hoolimata meiega tee äärde juttu rääkima, tulijaid tervitama. Ja tekitas kohe tunde, et

oleme oodatud. Selline tervitus ja poolehoid sai Viivi poolt osaks kõigile noortele inimestele, alates muidugi oma lastest ja nende sõpradest, sugulastele, naabrilastele ja kõigile neile, kes siinkandis oma elu sisse seadsid.

Viivi 2006. Ähijärve ääres lambapügamist õpetamas. Foto: Karula rahvusparki fotokogu

Sooja sa-olede-oodatud tunnet oskas Viivi luua igal silmapilgul. Kui oma lastega talle külla läksime, ei korjanud oma käsitööasju sassiajamisehirmus kokku ega peitnud laste eest ära. Hoopis vastupidi – kutsus lapse käsitööd tegema ja näitas kui ilus on endaloodud ese. Just nii saab last töö juurde tuua, maast-madalast, mänguhoos, enda kõrval, julgustades ja kiites. Lapsed võisid mängida vaibamaterjali keradega, uurida telgede imelist mehhanismi ja proovida süstikut läbi visata, seada värve ritta või kerida lõnga. Ja siis juba suuremana istuda kangastelgedes taha ja kududa valmis päris oma vaiba oma toa põrandale. Ja panna Viivi ja Leeni juures kokku oma lapiteki.

Meie, emad, saime Viivi käe all selgeks kangakudumise. Julgustades, lohutades ja samas täpsust nõudes seisis ta meie juures kuni triibud said ühelaiused ja serv enam ei

kiskunud. Kui midagi viltu läks, tuli see üles harutada ja uuesti teha, et kõik oleks korras – servad, pahupool ja lõpetus. Viivi aitas meie lammaste villal jõuda lõngana seelikukangasse ja rääkis sinna juurde lugusid omaaegsete

kangete taluperenaiste täpsest käest, kohusetundest ja tööarmastusest. Moodsas keeles öeldakse sellise juhendamise kohta pärandkultuuri hoidmine, noorte motiveerimine, kaasav haridus ja järjepidevuse säilitamine. Viivi ei teadnud ega kasutanud ainsatki neist väljenditest, ta lihtsalt tegi, mida süda ütles.

Kangakudumine oli Viivi elu armastus, ta jõudis talutööde kõrvalt kududa peenikest käterätikangast ja kirevaid rahvariideseelekuid. Ja muidugi võrratuid kaltsuvaipu. Ja jagada neid heade soovidega. Küllap

teavad ka kõik Lüllemäe kooli lapsed, kui mõnus on istuda klassiruumis Viivi kootud kaltsuvaibal ja maailma asju arutada. Viivit ja tema käsitööd jätkus kooli vanavanemate päevale, Naisseltsi ja kultuurimajja. Kui ta enam ise tantsuringis käia ei jaksanud, käis ta kuulamas laste kontserte ja imetles siiralt laste edusamme muusikas. Ta julgustas ja kiitis, õppimine oli tema jaoks oluline töö ja sedagi tuli teha südamega. Nagu kõike siin elus. Selle saime temalt kaasa.

Ja nüüd peamegi ise hakkama saama, Viivilt õpitud töövõtteid ja ellusuhtumist hoidma ja edasi kandma. Nagu ta seisaks ikka meie kangastelgedes kõrval ja vaataks, kas serv on sirge. Või laste kontserdil naerul näoga tagumises reas pillimängu kuulates. Või mõtliku näoga männinoorendikku vaadates, et kas ja kuidas kasvab.

Ja küllap ta seisabki. Ja vaatabki. Ja naeratab. Sest noorendik kasvab.

Liilia Tali Rõõmu talust

Karula märk

Peagi möödub juba 7 aastat, kui võeti kasutusele rahvusparkide ühtses stiilis logod. Karula märgiks on maastikuvaade: metsased kuplid, järvesilm ja käänuline tee. Praegust logo on kasutanud peamiselt Keskkonnaamet rahvusparki tutvustavatel trükistel ja ürituste plakatitel. Näeme hea meelega, et seda märki kasutataks rohkem toodetel ja tegevustes, mis on seotud Karula rahvuspargiga. Logo kasutamiseks tuleb esitada vabas vormis taotlus Keskkonnaameti meile info@keskkonnaamet.ee. Palume lühidalt kirjeldada, millise ürituse või tootega on tegemist ning kuidas see on seotud Karula rahvuspargi looduse ja kultuuripärandi hoidmisega.

Rohkem infot: <https://kaitsealad.ee/et/looduskaitse-abc/infomaterjalid/rahvusparkide-visuaalne-identiteet>

Plaanid 2021. aastaks:

Mai – Karula noorte looduskaitsete seminar (Keskkonnaamet)

22.-23. mai – looduskaitsekuu matkad rahvusparkides (Keskkonnaamet)

Juuni – ekskursioon Karula muinas- ja kultuuriväärtuslike paikadesse (Keskkonnaamet)

Juuli

2.-3. juuli Karula rahvuspargi kunstipäevade raames näitus "Elurikkad retked väärt elupaikadesse" (Keskkonnaamet)

5.-9. juuli – Karula rahvuspargi laste pillilaager (Karula Hoiu Ühing)

30. juuli – Ähijärve päev (Keskkonnaamet ja RMK)

31. juuli – Rebasemõisa Muusikafestival (Oru talu)

August

10.-14. august – Karula noorte looduskaitsete suvine laager (Keskkonnaamet)

14. august – Eesti looduse päev, maastikumäng peredele ja sõpruskondadele (RMK)

September – kohanime kujunemise loeng (Keskkonnaamet)

3.-5. september – seenenädala juhendatud retked ja näitused Karulas ning Pähnil (RMK)

Sepapäevad Mõisamäel (Keskkonnaamet)

Oktoober – loodusõhtu Aleksei Turovskiga (RMK)

TARUPETTÄI

KARULA RAHVUSPARGI INFOLEHT

KESKKONNAAMET

Täname kõiki autoreid ja kaasamõtlejaid!

Infoleht ootab avaldamiseks artikleid, arvamusi, meenutusi kohalikelt elanikelt. Kirjatükid palume saata e-kirjaga helen.kivisild@keskkonnaamet.ee või tuua paberil Ähijärve külastuskeskusesse.

Tarupettäi koostajad: Lilian Freiberg, Helen Kivisild, Merike Tsimmer

RMK Karula teabepunkt on avatud

1. mai kuni 1. september E-P 10-18.

Aadress: Ähijärve küla, Antsla vald, 66420 Võrumaa

Telefon: 782 8350

Keskkonnaamet:

Maaholduse spetsialist **Kadri Kuusksalu** tel. 5340 8012

Looduskasutuse vanemspetsialist **Pille Saarnits** tel. 523 3848

Keskkonnahariduse ja kommunikatsiooni spetsialist **Helen Kivisild** tel 525 1552

Kultuuripärandi spetsialist **Lilian Freiberg** tel. 517 2646

Metsanduse juhtivspetsialist **Tiina Jüris** tel. 510 9316

Jahinduse peaspetsialist **Margo Tannik** tel. 516 0148

Lõuna regiooni looduskaitse juhtivspetsialist **Märt Holtsmann** tel. 513 8171

Riigimetsa Majandamise Keskus (RMK):

RMK külastuskeskuse teabejuht **Merike Tsimmer** tel. 5110658

RMK loodusvaht **Mati Urbanik** tel. 529 0388

Tarupettäi on trükitud keskkonnasõbralikule paberile.

Lehte annab välja Keskkonnaamet